MIKIEL ANTON VASSALLI

(Jorbot mal-Għadd ta' Ġunju paġ. 53)

F'dan il-ktejjeb Vassalli jagħti ħjiel ta' l-artijiet tat-Tripolitanja li fihom l-bidwi Malti jista' jgħammar u jaħdem ir-raba': il-ġid li fihom għal dak li hu ilma, minerali, klima, torbija ta' bhejjem, xtut, postijiet, sajd: ħwejjeġ illi għalihom żmien ir-Rumani dik l-art stħoqqilha l-isem ta' "matmura jew suq tal-Mediterran".

Sabiex din l-emigrazzjoni ta' Maltin fil-kosta ta' Barberija tista' sseħħ, u b'hekk jinqata' l-faqar u l-għaks mill-gżejjer ta' Malta, huwa jagħfas fuq il-ħtieġa li hemm sabiex il-Gvern, f'dik l-istaġun, jibda jibgħat, kull sena, in-nies f'dawk l-artijiet u jislef il-flus bl-imgħax tas-sitta fil-mija, sabiex tista' titħaddem l-art taħt it-tmexxija ta' "Diretturi" għaqlin, qalbiena, imħarrġa fl-arti u fis-snajja', u l-iktar fil-biedja li tgħodd għall-artijiet li għandhom jinħadmu, nies li jafu bil-lsien, bil-liġijiet u drawwiet tal-pajjiż. Dawn jieħdu ħsieb iqassmu x-xogħol, igħallmu s-sengħa tal-biedja minn fuq l-aħjar kotba u jħallsu n-nies mill-flus li joħroġ il-Gvern.

Il-ħsieb tat-kittieb jiġi li fis-saħna ta' dan il-proġett ta' emigrazzjoni jittajjar fuq il-ġwienaħ tal-fantażija u xi drabi jibni fuq prinċipji ta' teorija weħidha. Fost ħwejjeġ oħra jsemmi illi *"il-kelma Faqar ma tinsabx miktuba fil-paġni mqaddsa tal-kodiċi tan-natura.*

Iżda din il-massma M. A. Vassalli ma kienx igħidha kif ġieb u laħaq kieku għal mument ġieb quddiem għajnejh kemm b'inkejja ta' bżulitu kellu *missieru* ibati għaks, u jiġi msawwat mill-bnedmin sħabu u mhedded sa xifer il-qabar, saħansitra minn min kellu d-dmir quddiem Alla li jgħallem il-ħniena lejn il-proxxmu !

Proposta oħra li iktarx għandha minn ħolma kienet dik ta' M. A. Vassalli illi l-*art*, *il-baħar* jew *post* li jingħataw lill-Maltin u *n-nies* tal-pajjiż li jaħdmu ma' dawn il-Maltin, għandhom jittieħdu taħt kondizzjonijiet li l-Kolonja Maltija ma jkollhiex x'taqsam mal-liġijiet, *taxxi* u *rabtiet oħra* tal-Gvern tal-pajjiż.

L-istil Ingliż ta' M. A. Vassalli f'dan il-ktejjeb jixħed illi għalkemm l-ewwel tagħlim u torbija li kellu dan it-tifel tal-mejjet Vassalli kienet f'dar u skola Ingliża, maż-żmien, kif dlonk jiġri lil bosta Maltin li jsiefru għal żmien twil jew imorru jgħammru f'artijiet oħra barra minn Malta, huwa

kien jixteħet għat-tagħlim ta' ilsna oħra jew tħarreġ f'ilsna oħra li bihom ma sata' qatt jissaħħaħ fi lsien wieħed. Dik il-ħabta, il-kittieb A. M. Vassalli kellu mal-50 sena.

Wara l-artikoli ta' A. Bonello, tal-Markiż Testaferrata Viani u ta' M. A. Vassalli fil-"Malta Observer" favur l-emigrazzjoni tal-Maltin fil-Kosta ta' Barberija, Antonio Schembri ħareġ bil-ktieb tiegħu taħt l-isem ta' "*Osservazioni Critiche agli articoli sulla Emigrazion dal Gruppo di Malta pubblicati nell'anno 1866 dal* "Malta Observer", fejn wara li fela l-argumenti ta' Testaferrata Viani u merihom, dar fuq dawk ta' M. A. Vassalli u fittex li juri illi l-proposti ta' dan il-kittieb favur l-emigrazzjoni fil-Barberija kienu fiergħa u jktarx imqanqlin minn finijiet oħra, biċċa *politiċi* u oħrajn ta' *interess privat.*

Barra minn dan hu wera illi l-argumenti ta' Vassalli kienu kontra xi prinċipji ekonomiċi, kommerċjali u kontra xi drittijiet internazzjonali tal-lum u li dak li kiteb b'Ingliż *tajjeb jew ħażin* kien kollu ħolm u qerq u xibka minsuba biex taqdi iktarx l-interessi tal-kittieb milli dawk tal-pajżani sħabu !

Bejn il-prinċipju ta' Vassalli u dak ta' Schembri kien hemm biċċa kbira x'taqsam; iżda min minnhom kellu raġun l-iżjed, ħadd ma' sata' jurih ħlief iż-żmien tal-lum.

* * *

Fil-ktejjeb li kiteb dwar l-emigrazzjoni ta' Maltin fil-Barberija, u sew sew fl-ewwel faċċata, Mikiel A. Vassalli, barra milli qal li hu mħarreġ fis-sengħa tal-biedja u li jaf ħamest ilsna, ftaħar li hu kien bin bniedem illi l-kbir Napuljun Bonaparti kien tah it-titlu ta' *Le Fondatuer du Coton en France* u li dan it-titlu jinsab ukoll f'xi dokumenti ta' missieru, miktubin mill-awtoritajjiet Franċiżi u oħrajn mikbin f'xi arkivji ta' Franza.

Dwar dawn id-dokumenti ta' missieru jiena għadni ma stajt insib xejn u fuqhom xejn ma semma Schlienz fost dawk kollha li kien sab fid-dar ta' Vassalli x-xiħ wara mewtu.

Fil-waqt li qed nikteb fuq l-aħħar ġranet ta' Vassalli, minn waħda mill-ittri ta' Schlienz, tkixxift illi Vassalli, meta kien żagħżugħ, kien tassew qiegħed jistudja għal qassis u laħaq ħa l-ewwel erba' ordnijiet sagri.

Minn dokument ieħor tal-Qortî Kriminali jidher ukoll illi wara sentenza ta' turufnament minn Malta (23 Diċembru 1800) "Mikiel Anton Vassalli, ta' 36 sena, kien itturufnat

billi nbagħat fuq xanbekk jismu *L'Anime del Purgatorio* tal-Patrun Pietru Gameo, għal Tunes. Il-Polza tat-Tluq ngħatat lill-passiġġieri fil-31 ta' Diċembru. Dan il-Kaptan telaq għal-Sirakuża".

Fuq hekk nafu illi Vassalli telaq minn Malta b'turufnament fil-31 ta' Diċembru, 1800 u flok ma mar Tunes jew il-Barberija,bħalma kien hemm imfisser f'dokumenti oħra, niżel l-art ta' Sqallija minn fejn naħsbu li fl-aħħar sab it-trieq għal Franza.

* * *

Qabel ma nagħlaq din il-bijografija, kif kont wegħidt, se narġa' nsemmi wieħed wara l-ieħor. u nitħaddet fuqhom iżjed fil-wisa', dawk ix-xogħlijiet ta' kitba Maltija li ħadem Vassalli x-xiħ ma' tul ħajtu.

Iżda qabel ma nagħmel dana, jixraq li hawnhekk nġib, kemm jista' jkun fil-qosor, dak li fuqu kitbu xi nies li għaxu fi żmienu, nies li bħalu kienu kitbu fuq il-Malti grammatka u kotba tal-qari, wieħed minnhom dizzjunarju ċkejken, u għalhekk il-fehma tagħhom fuqu tiswa wisq iżjed minn ta' ħaddieħor.

Il-Kanonku Fortunatu Panzavecchia, kif kont semmejt, kien għax fi żmien Vassalli u kien jafu meta dan raġa' lejn Malta wara l-1820 meta u għal ħabta tal-1825 kien imsejjaħ biex igħallem il-Malti fl-Università fil-waqt li Panzavecchia stess kien Segretarju hemmhekk. Semmejt ukoll illi dan sata' mela ħafna toqob tal-ħajja mqallba ta' Vassalli, l-iktar fil-ktieb li kien ħareġ fl-1835 "Ultimo Periodo della Storia di Malta sotto il Governo dello Ordine", iżda ma jidhirx illi dak iż-żmien Panzavecchia sata' jgħid kollox, bla ma jagħmel ħsara lil xi ħadd.

B'dan kollu, sew sew ftit qabel ma laħaq għalaq għajnejh, Panzavecchia kien stampa il-prefazzjoni tad-"Dizionario Etimologico Maltese ed Italiano ecc." (1850) u fiha, meta ġie biex isemmi x-xogħlijiet li kienu saru mill-bidu nett biex titwaqqaf il-kitba tal-lsien Malti u l-ġrajjiet li għaddew minn fuqha sa żmienu, huwa waqaf fuq Vassalli u fuqu tkellem ċar ħafna.

Wara li jsemmi lill-Kanonku Agius de Soldanis u x-xogħlijiet tiegħu fuq il-Malti, li skond il-fehma ta' Panzavecchia, ma setgħux ikunu ta' fejda biex fuqhom tinbena grammatka Maltija, hu jgħid:

"Wisq iktar lest għal din il-biċċa xogħol, mexa iżjed il quddiem dak l-isventurat minn dejjem iżda qalbieni ta'

Mikiel Anton Vassallo illi bil-ġibda u l-ħila biss li kellu għall-istudju tal-lsien pajjiżu, għalkemm kien nieqes mirrisorsi tal-fortuna, sab il-mezz li jippubblika f'Ruma Grammatka taħt l-isem ta' "Michaelis Antonii Vassalli Mylsen Phoenico—Punicum, sive Grammatica Melitensis Roma MDCCXCI. Apud Antonium Fulgoni", u wara din joħroġ ġabra ta' kliem taħt l-isem ta' "Ktieb il-kliem Malti mfisser bil-Latin u bit-Taljan, sive Liber Dictionum Melitensium, hoc est Michaelis Antonii Vassalli Lexicon Melitense Latino Italium".

Vassallo kien il-bniedem illi għall-almu tiegħu qalbieni u għat-tagħlim li kellu ta' l-ilsna Orjentali kien sata' jmexxi fil-biċċa l-kbira x-xogħol li kien indaħal għalih, iżda mħabba żball li kien għamel it-taħbit tiegħu safa' fix-xejn. U ara kif. Ferħan għax kien mexxa hekk il quddiem biċċa xogħol li ħadd ieħor ma kien irnexxielu jidħol għaliha, rasu saħnet u mimli bih in-nifsu, ħaġa li jħossuha fil-letteratura dawk kollha li jindaħlu għal xi biċċa xogħol kbira bħal din, huwa ried jieħu l-qagħda ta' dittatur u bla ma jitlob il-parir ta' ħadd u jqis il-bżonn u ċ-ċirkustanzi ta' ħadd, fassal ix-xogħlijiet tiegħu fuq kapriċċih u mhux fuq il-bżonn tal-pajjiż, billi ħoloq alfabet skond ma daqqlu f'rasu, qassam il-ġabra tiegħu tal-kliem skond fehmtu, u lil-Lsien Malti tah il-libsa taddjalett ta' pajjiżu (Ħaż-Żebbuġ) illi fil-biċċa l-kbira tal-Gżira xi mindaqqiet bil-kemm jiftiehem. Dawn iż-żellumiet ħassru x-xogħlijiet tiegħu li għalihom madankollu jistħoqqlu li l-Maltin kollha jibqgħu jafuhulu, kif għall-għerf u ħila tiegħu qajjem b'għira kbira l-mibegħda fil-qalb ta' bniedem mir-raħal tiegħu stess li kien qassis bil-mitra (1) u dana għamel għalih u ħaqru. Aħna fuq daqshekk ma nistgħux ma nfaħħrux ilkliem sabiħ li jgħid fuqu fil-Prefazzjoni tal-Grammatka Maltija (bl-Ingliż) bniedem ieħor li ħadem għal-lsien tagħna u li hu Francesco Vella, seħibna fl-iskola u ħabib tagħna.

Ix-xogħlijiet ta' Vassalli għal bosta żmien baqgħu bla ħadd ma ħabbel rasu fuqhom; is-sistema tat-tagħlim Latin li kienet taħkem dik il-ħabta ftit jew xejn ma kienet tiħtieġ dawn ix-xogħlijiet ta' Vassalli, u billi hu daħħal fihom ittri ġodda, mhux biss ma ħtiġux iżda għalkemm ma ngħidux li ma swew għalxejn".

Barra minn Panzavecchia, fuq Vassalli jitkellem ukoll Francis Vella fil-Grammatka Maltija tiegħu (*Maltese Grammar for the use of the English*—1831.)

(1) Iktarx il-Kan: F. S. Caruana li wara sar Isqof.

Hu jgħid :—"Bosta nies, imħeġġin mix-xewqa li jagħmlu l-ġid, studjaw u ħaddmu l-lsien pajjiżhom, u Vassalli huwa wieħed fosthom illi jistħoqqlu l-qima l-kbira tal-Maltin talli dana kien ta ruħu għall-istudju tal-Malti bil-ħsieb li jagħtih is-sura tal-lsien. B'xorti ħażina, iżda, dan il-bniedem ma għamlulu ebda qalb fix-xogħol u taħbit tiegħu li għalih jistħoqqlu kull tifħir, u l-anqas ħadd ma laqa' dan ix-xogħol; Billi ħadd ma tah dik il-għajnuna li setgħet tiswielu,ix-xogħol. u t-taħbit li tħabat safgħu fix-xejn għal dak l-iskop li hu kien xtaqt u kellu f'rasu; u n-nuqqas tal-ħrara f'dawk in-nies illi għal posizzjoni tagħhom jistgħu jagħtu ruħhom b'risq tajjeb għall-ġid tal-pajżani tagħhom, huwa, b'distin ħażin, l-aqwa kaġun li għalih il-Lsienna għadu sal-lum bla alfabet fiss.

Wara erbgħin sena, il-ġenju ta' Vassalli raġa' stejqen, u mħeġġeġ minn xi nies li għamlulu l-qalb biex itemm ix-xogħol li kien beda, huwa fl-1827 ħareġ grammatka ġdida miktuba bit-Taljan, illi (ħlief xi tibdil fil-għamla tat-tipi u fit-taqsim ta' l-istess alfabet) tista' tissejjaħ traduzzjoni tal-grammatika tiegħu miktuba bil-Latin u li hu kien ħareġ fl-1791. Għalhekk din l-aħħar waħda kellha l-istess xorti ta' dik ta' qabel u b'hekk ilsienna għadu fl-istess ilma.

Ix-xorti ħażina li messet lil dawn iż-żewġ xogħlijiet kienu jkunu biżżejjed biex jaqtgħulna qalbna għal xi biċċa xogħol bħal din, li kieku l-ħrara kbira tagħna li nwettqu x-xewqat ta' Vassalli ma ġagħluniex nuru lil Maltin sħabna mhux biss irraġunijiet li għalihom ix-xogħolijiet tiegħu ma waslux fl-iskop li għalih kienu saru (għalkemm fi ħwejjeġ oħra kien ħaqqhom xorti aħjar) iżda wkoll li niflu kemm nistgħu mid-daqsxejn ta' ħila li għandna, il-mezzi biex inwittu u nħaffu t-trieq, li biha nistgħu nittamaw li jirnexxilna naslu f'dak l-iskop li nixtiequ.

Bosta huma r-raġunijiet li għalihom it-tħabrik ta' Vassalli biex iwaqqaf il-kitba tal-lsien malti, safa' fix-xejn, u l-iktar waħda kienet dik li fix-xogħlijiet tiegħu daħħal sistema nofsha Orjentali. Vassalli nittamaw li għandu jagħdirna jekk aħna morna mal-fehma tal-kotra tal-Maltin ħutna u tbegħedna f'xi ħwejjeġ, mis-sistema tiegħu, sabiex nersqu iżjed lejn dik tal-lsien taljan. Bil-mod li mxejna bih aħna qatt ma kellna l-ħsieb li nċekknulu jew innaqqsulu mill-kobor tiegħu li jibqa' għal dejjem jixhed u jżid il-mertu tiegħu. Il-ħsieb tagħna huwa dak li nżidu biss xi materjal mal-bini li hu, bil-ħaqq kollu, jista' bi dritt igħid li fih kien qiegħed il-biċċa il-kbira tal-pedamenti. Aħna ngħoddu ruħna bħala nies tassew ixxurtjati kemm il-darba, bil-ħidma tagħna,jirnexxilna

nagħtu sehemna fix-xogħol il-kbir li bih, aħna nittamaw li naraw lil sħabna l-Maltin jiksbu l-ġid ta' letteratura li minnha, sal-lum, baqgħu dejjem imċaħħdin."

Dan hu kullma ħasbu u qalu fuq ix-xogħlijiet ta' Vassalli (l-iktar għal dawk li huma grammatki u Dizzjunarji) tnejn min-nies ta' l-iskola li għaxu fi żmienu. Iżda, il-fehma ta' dawna mhix biżżejjed biex tagħti ħjiel sewwa tax-xogħlijiet ta' Vassalli, wieħed wieħed, u ta' dak li jiswew bil-ħaqq u għalhekk barra milli nifluhom u niżnuhom tajjeb ngħidu wkoll il-fehma ta' nies oħra, li għal għerfhom setgħu jifhmu, igħożżu u jistmaw il-wieħed jew l-ieħor mix-xogħlijiet ta' tiegħu.

* * *

L-ewwel ktieb li kiteb u ħareġ Vassalli hu l-"Alfabet Malti mfysser Byl Malti u Byt-Taljân" stampat Ruma fl-1790 għand Antonio Fulgoni. Vassalli dik il-ħabta kellu 26 sena.

Dan l-Alfabet imfassal minnu huwa dak l-istess wieħed li sena wara deher fil-Grammatka Maltija tiegħu miktuba bil-Latin li fuqha nitkellmu wkoll. L-Alfabett igħodd 33 ittra u fosthom issibu xi ittri ġodda magħmulin b'tipi barranin u xort'oħra minn dawk ta' l-ittri Rumani, u dawn huma l-ittri għal-leħen ta' *ġ*, *ċ*, *ħ*, *ħ* (b'leħen eħxen), *g*, *għ*, *għ* (b'leħen eħxen), *q*, *x*, *w*, *v*, *z*,.

It-tifsila barranija u kerha ta' dawn l-ittri kienet, nistgħu ngħidu, il-kaġun li għalih is-sistema tal-grammatka ta' Vassalli ma sabx min jilqagħha tajjeb, saħansitra fost dawk il-ftit li ħabtu jitħajru jitgħallmu l-Malti. Il-ktejjeb fih 24 faċċata. Wara l-ittri u s-sillabar tagħhom mas-sitt vokali (il-leħen ta' *i* ifissru fi tnejn *y* u *i*), jagħti xi *Tagħrif fil-Malti* fejn ifisser il-leħen ta' kull ittra b'eżempji magħha. Fihom ifisser ukoll il-leħen artab ta' *b*, *d*, *g*, *h*, *għ*, *v*, *ż*, f'tarf il-kelma u t-tixbih ta' l-ittri qawwija jew rotob mal-leħen ta' oħrajn rotob jew qawwija.

A. C.

Jissokta